

ŽODYNO VAIZDINYS LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE

Santrauka

Apie akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* svarbą įvairiems tarpkryptiniams tyrimams rašyta daugybę kartų. Jo motyvas nuolat iškyla ir nemoksliniuose tekstuose. Taigi semantiniam vaizdinio tyrimui *žodyno* sąvoka pasirinkta sąmoningai. Žvelgdami į didžiojo žodyno žodyninius straipsnius kaip į tam tikru būdu sukurtą specifinį diskursą ir skaitydami juos skirtingais pjūviais galime rasti įvairių duomenų apie lietuviškos pasaulėžiūros ir pasaulėjautos bruožus. Šio straipsnio tikslas – pasitelkus platų ir įvairų 20 žodyno tomų diskursą išnagrinėti, koks žodyno semantinis vaizdinys yra susidaręs akademinio žodyno hipertekste, nustatyti, kurie vaizdinio požymiai laikomi svarbiausiais, aktualiausiais. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, iškelti keli konkretūs uždaviniai: tiriant surinktą medžiagą interpretaciniu, analitiniu aprašomuoju ir semantinės analizės metodais, apibūdinti žodynų sandarą, tipus, apimtį, autorius, medžiagą, aprašyti leksikografinių darbų eigą ir sunkumus, su kuriais susiduria žodynininkai rengdami žodynus, išryškinti žodynuose pasitaikančius trūkumus ir parodyti žodynų vertę.

Tiriamoji medžiaga buvo renkama žvelgiant į visus 20 *Lietuvių kalbos žodyno* tomų vertikaliai ir skaitant žodyno hipertekstą horizontaliai. Tokiu būdu skaitant žodyninius straipsnius rasta 211 antraštinių žodžių, kurių iliustracijose minima leksema *žodynas*. Didžioji dauguma (net 98 proc.) su leksema *žodynas* pavartotų iliustracijų išrašyta iš įvairių autorių (daugiausia kalbininkų, kultūros ir visuomenės veikėjų) raštų. Taip pat *žodynas* minimas įvairiuose mokslo leidiniuose (žurnaluose, *Lietuvių kalbos gramatikoje*, kituose žodynuose ir pan.). Iš gyvosios kalbos užrašytos tik 2 iliustracijos su leksema *žodynas*. Taigi šiame tyrime išnagrinėti *Lietuvių kalbos žodyno* hiperteksto duomenys rodo kalbotyros specialistų – leksikografų, gramatikų, dialektologų ir kitų kalbos mokslo sričių tyrėjų, taip pat jiems artimų kultūros veikėjų ir grožinės literatūros kūrėjų susidarytą *žodyno* vaizdinį.

Medžiaga tyrimui rinkta iš visų 20 tomų, neimant papildymų kartotekos duomenų, todėl būtina pabrėžti, kad gauti rezultatai atspindi žodyno vaizdinį, susiklosčiusį lietuvių pasaulėjautoje iki XXI a.

Atlikus *Lietuvių kalbos žodyno* iliustracinės medžiagos semantinę analizę, išskirti šie žodyno vaizdinio svarbiausi požymiai: žodyno sandara, tipas, autorius, apimtis, leksikografinė medžiaga, leksikografinių darbų eiga, sunkumai rengiant žodynus, žodynų trūkumai ir vertė.

Išnagrinėjus visus iliustracinius pavyzdžius su leksema *žodynas* matyti, kad akademiniame žodyne sukauptų duomenų visiškai pakanka išsamiam žodyno vaizdiniui sudaryti. Kadangi žodžio *žodynas* antroji reikšmė yra labai konkreti, daiktiška, tai ir susiklostęs apibendrintas vaizdinys yra palyginti tikslus, aiškiai apibrėžtas.

Ištirtoji medžiaga leidžia sudėlioti tokį *Lietuvių kalbos žodyne* susidariusį apibendrintą žodyno vaizdinį: žodynas – vieno, kelių, keliolikos ar keliasdešimties tomų vieno autoriaus ar kolektyvinė spausdinta ar rankraštinė knyga, parašyta remiantis tam tikra instrukcija, turinti savo makrostruktūrą ir mikrostruktūrą; žodyne, sukaupus iš vieno ar įvairių šaltinių medžiagą (dažniausiai sudarius kartoteką) abėcėliškai, temomis ar laikantis kitos sistemos pateikiami žodžiai arba žodžių junginiai, paprastai apibrėžiama žodžio reikšmė, taip pat gali būti nurodoma žodžio kilmė, istorija, geografija, apie žodį pateikiama gramatinės, akcentinės, stilistinės ir kitokios informacijos, vartosenos pavyzdžių, vertimų į vieną ar kelias kalbas; toks leidinys turi praktinę ir mokslinę vertę (naudingas mokantis savos ar svetimos kalbos, reikalingas kaip šaltinis įvairiems kalbos ir kultūros tyrimams).

Akivaizdu, kad įžengus į XXI amžių žodyno vaidinys iškiltų kiek kitoks, tačiau kaip pasikeitė žodyno vaizdinys ir koks jis yra mūsų dienomis, būtų jau kito straipsnio tyrimo objektas.

ESMINIAI ŽODŽIAI: žodynas, vaizdinys, iliustracinis sakinytis, semantika, *Lietuvių kalbos žodynas*

AURELIJA GRITĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

aurelija.griteniene@lki.lt